

УДК 338.124

ДІАГНОСТИКА КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Вербівська Л.В., Кушнір І.В., Романюк А.С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-60>

У статті розглянуто особливості діагностики кризового стану підприємств. Досліджено сучасні підходи до трактування сутності поняття «криза підприємства», надано авторське визначення поняття «кризового стану». Розроблено підходи до проведення діагностики кризових явищ на підприємствах у сучасних умовах господарювання. Запропоновано послідовність проведення дослідження кризової ситуації на підприємстві, включаючи аналіз зовнішнього та внутрішнього середовищ, можливостей та загроз для визначення вірогідності настання кризи на підприємстві, та з'ясування в якому стані перебуває підприємство і як можна даний стан покращити. Визначено основні проблемні зони підприємства та резерви покращення платоспроможності та ліквідності. Виявлено джерела інформації, необхідні для визначення ймовірності настання кризового стану з метою побудови моделей управління підприємством в умовах швидких кризових процесів, посилення конкуренції та динамічності ринкового середовища.

Ключові слова: криза, кризовий стан, кризова ситуація, прогнозування кризового стану підприємства.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання та реформування економіки на ринкових засадах, відновлення вітчизняного виробництва стає неможливим без створення ефективної системи антикризового управління, яка повинна відповідати сучасним вимогам та досягненням світової практики. Сис-

тема діагностики кризового стану підприємства повинна бути одним з головних елементів стратегічного управління підприємством. Зважаючи на це, керівництву підприємств необхідно потурбуватись про інформаційно-аналітичне, інноваційне та стратегічне забезпечення належного рівня їх економічної безпеки не лише в поточному періо-

ді, а й у наступних. Проведення зваженої обґрунтованої політики в області діагностики кризового стану підприємства є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі трансформації української економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями діагностики кризових явищ на підприємстві, визначення понять «криза», «кризове явище», класифікації криз за відповідними критеріями та аналізу методики діагностики кризового стану підприємства було присвячено праці таких вчених, як І. Ансоффа [1], М.І. Туган-Барановського [12], В.М. Шаповала [4], Н.М. Десева, О.І. Дедікова [6], В.М. Антонова, В.В. Биба, О.Я. Базінської, О.І. Гадзевич, Н.М. Євдошенова, О.В. Коваленка, А.В. Чевганова, Дж. Кейнс, Р.С. Сауфуяша, А.М. Штангрета та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність досконалої методології та методик проведення швидкої діагностики з визначення причин кризового стану підприємств у сучасних умовах господарювання, ефективного управління стабілізацією діяльності підприємств та виходу їх з кризового стану, зумовили розгляд та актуальність даної проблематики.

При аналізі праць науковців, присвячених вивченню причин кризового стану підприємств можна зробити висновок, що більшу увагу вони приділяють теоретичним аспектам та меншу практичним. Тому зараз є актуальним дослідження практичних напрямів вирішення даної проблеми. Це позитивно вплине на використання теорії на практиці саме фахівцями на підприємствах, що стане передумовою стабілізації фінансово-економічної діяльності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття сутності, функцій, принципів, специфічних властивостей діагностики в антикризовому управлінні підприємством та аналіз її узагальнення теоретичних, методологічних і практичних проблем діагностики кризового стану на підприємствах для своєчасної діагностики та прогнозування кризи.

Виклад основного матеріалу. Підприємство у процесі свого функціонування не може уникнути криз та кризових явищ. На практиці з кризою ідентифікують загрозу банкрутства та неплатоспроможності підприємства, також брак у фірми потенціалу для свого успішного функціонування на ринку. Економічний зміст кризи розвитку підприємства та причини її виникнення є важливими елементами у системі управління і прийняття різноманітних господарських рішень. Криза, як економічна категорія розглядається як складний загострений стан, різкий перелом або занепад розвитку підприємства. Це процес порушення рівноваги розвитку підприємства, що характеризується не здатністю підприємства виконувати свої зобов'язання перед контрагентами.

Поняття «криза підприємства» досліджується в наукових публікаціях багатьма вченими, як вітчизняними, так і зарубіжними і відображається у багатогранності цього поняття. Порівняємо різні наукові підходи до визначення кризового стану підприємства у таблиці 1.

З визначень поданих у таблиці 1 бачимо, що, незважаючи на простоту та розповсюдженість поняття «криза підприємства», питання виникнення кризового стану досліджують багато вчених. Узагальнюючи усі наведені визначення, підсумуємо, що кризовий стан – це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика діяльності підприємства в певному періоді, що відображає його ступінь забезпеченості власними та залученими ресурсами, власними оборотними коштами для своєчасного проведення розрахунків за зобов'язаннями та здійснення ефективної господарської діяльності в майбутньому.

У практиці господарювання використовують два підходи до визначення кризи: позитивний, що визначає кризу на підприємстві як переломний момент у розвитку змін, об'єктивний процес, притаманний кожному життєвому циклу; негативний, згідно з яким криза має виключно руйнівний вплив на діяльність підприємства та спричиняє банкрутство.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «криза підприємства»

№	Автор	Суть визначення	Ключова ознака
1	В.О. Подольська	Криза на рівні підприємства – це форма порушення параметрів життєздатності підприємства, яка проявляє себе протягом певного періоду, характеризується закономірністю та циклічністю виникнення на різних етапах життєвого циклу підприємства, обумовлюється накопиченням протиріч у межах господарської системи та в перебігу її взаємодії з зовнішнім оточенням	Циклічність
2	З.Є. Шершньова	Криза – загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги	Циклічність
3	В.О. Василенка	Криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі	
4	М. Туган-Барановський	Криза – це точка понижувальної та підвищу вальної хвилі суспільного господарювання	Циклічність
5	А. Чернявський	Ситуаційна характеристика функціонування будь якого суб'єкта господарювання, що є слідством невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі	Ситуація впливу
6	Л. Бартон	Широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації	Ситуація впливу
8	Джон Кейнс	Криза – раптова й різка, як правило, зміна зростаючої тенденції зниження, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває.	Ситуація впливу

Джерело: розроблено авторами за даними: [2, с. 2; 3, с. 2; 8, с. 2; 10, с. 1; 11, с. 2; 12]

Причини виникнення кризи

Умови виникнення кризи	Шляхи впливу
Суб'єктивні	досвід; професійний рівень; волюнтаризм в управлінні; психологічні фактори
Об'єктивні	потреба модернізації і реструктуризації підприємств; глобальна рецесія, економічна депресія; циклічність економіки
Зовнішні	міжнародна співпраця; міжнародна конкуренція; міжнародні санкції
Внутрішні	на рівні держави; на рівні підприємства
Техногенні	управлінські рішення; протиріччя між рівнем техніки і кваліфікацією персоналу
Природні	катаклізми природного походження

Джерело: [11]

Складові елементи фінансового стану підприємства

Майновий стан	Визначає потенціал основних засобів підприємства
Фінансова стійкість	Визначає платоспроможність підприємства. Дає можливість визначити фінансовий запас з позиції довгострокової перспективи
Платоспроможність	Визначає потенціал формування фінансових ресурсів та здатність відповідати за фінансовими зобов'язаннями
Ліквідність	Показує, як швидко підприємство може без втрати ринкової вартості продати свої активи, одержати гроші і повернути борги
Ділова активність	Характеризується ефективністю використання оборотних коштів
Прибутковість	Визначає рентабельність діяльності та рівень фінансового ризику

Джерело: [12]

Кризові явища мають подвійне значення для розвитку підприємства, але зазвичай мають негативний вплив і часто призводять до банкрутства.

Кризові явища в діяльності підприємства – це моменти загострення протиріч, що виникають у процесі взаємодії між окремими елементами підприємства між собою як системи та зі своїм навколишнім середовищем.

Основними причинами кризових явищ, що виникають на більшості підприємств, можуть бути об'єктивні, суб'єктивні, зовнішні, внутрішні, техногенні та природні чинники, які зображені з детальним описом у таблиці 2.

З даних таблиці 2 бачимо, що причини виникнення кризи є різні й пов'язані з циклічними потребами реструктуризації підприємства, несприятливими впливами зовнішнього середовища, які відбивають помилки і волюнтаризм в управлінні. Кризи можуть мати природний характер, що відбивають явища клімату й інших катаклізмів природного походження. Можуть носити техногенний

відбиток, що пов'язаний з діяльністю людини. Можуть бути зовнішніми і внутрішніми. Перші пов'язані з тенденціями і стратегією макроекономічного розвитку, конкуренцією, політичною ситуацією в країні. Другі – зі стратегією маркетингу, внутрішніми конфліктами, недоліками в організації виробництва, інвестиційною й інноваційною політикою та недосконалістю управління.

Діапазон переліку кризових явищ досить об'ємний: від перешкод у стабільному функціонуванні суб'єкта господарювання через різні конфліктні ситуації до його ліквідації. З практичної точки зору, криза порівнюється з загрозою банкрутства, неплатоспроможністю підприємства, його діяльності в неприбутковій зоні. Складові кризового стану на підприємстві представлені в таблиці 3.

З рисунку 1 бачимо, що основні складові фінансового стану підприємства характеризують кризи як одні з найгостріших форм вияву конфліктів, що охоплюють всі сфери життя. Основні види криз розглянемо на рисунку 1.

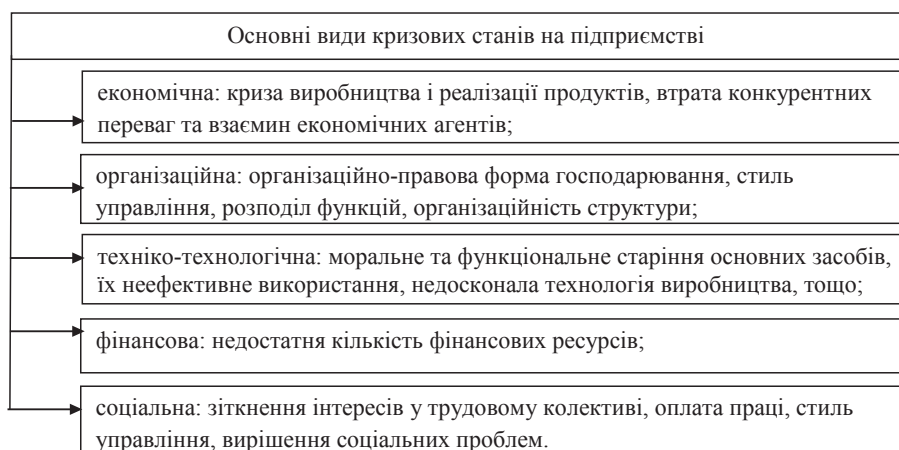

Рис. 1. Основні види кризових станів на підприємствах

Джерело: [12]

Таблиця 4
Джерела покриття запасів і витрат ТзОВ «Агрофірма Новоселицька» за 2015-2017 роки
тис. грн.

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення		Відхилення	
				2015/ 2016 рр.	2016/ 2017 рр.	2015/ 2016 рр.	2016/ 2017 рр.
Запаси	1485	1384	1343	-201	-41	0,93	0,97
Власні оборотні кошти (ВОК)	-1413	-759	-839	-2172	-1598	0,54	1,11
Довгострокові зобов'язання (ДЗ)	0	0	0	0	0	0	0
Сума ВОК та ДЗ	-1413	-759	-839	-2172	-1598	0,54	1,11
Кредиторська заборгованість (КЗ)	3156	2719	2440	-437	-279	0,86	0,9
Загальна сума джерел покриття	4569	3478	3279	-1091	-199	0,76	0,94
Тип фінансової стійкості	Кризовий стан						

Наведений вище перелік видів кризових станів не остаточний, оскільки криза трансформується та змінюється під впливом різного роду факторів (економічних, політичних, технологічних та ін.), унаслідок чого набуваються нові характеристики та відхиляються наявні.

Кризовий стан є індикатором якісної сторони виробничої та фінансової діяльності підприємства, є результатом реалізації всіх елементів зовнішніх і внутрішніх відносин такого підприємства.

Для того, щоб краще розуміти, який механізм діагностики кризи в сучасних умовах господарювання є більш дієвим, проведемо діагностику на прикладі підприємства – ТзОВ «Агрофірма Новоселицька».

Першим етапом діагностики кризового стану є аналіз фінансової стійкості ТзОВ «Агрофірма Новоселицька», необхідний для подальшого визначення типу фінансової стійкості підприємства у таблиці 4.

Аналіз показує, що у підприємства недостатньо власного капіталу для фінансування як оборотних активів, так і операційної діяльності. Загалом, варто зазначити, що операційна діяльність повністю залежна від залучених і позикових коштів, що виступають фактором формування кризового стану діяльності ТОВ «Агрофірма Новоселицька». Підприємство знаходиться в кри-

зовому стані і не має власних коштів для проведення будь якої діяльності.

Також для більш кращого розуміння стану підприємства, доцільно провести його SWOT-аналіз. Основним змістом SWOT-аналізу є правильне визначення того, чим є для підприємства наявні фактори та який вплив вони здійснюють на його діяльність, сильною чи слабкою стороною, можливістю чи загрозою. Перед проведенням оцінки факторів мікросередовища ТзОВ «Агрофірма Новоселицька» за допомогою SWOT-аналізу, побудуємо матрицю «Вірогідностей впливу», в якій позиціонують чинники, що здійснюють різний вплив на підприємство.

Аналізуючи таблицю 5, можна зробити такий висновок, найбільший вплив на підприємство здійснюють споживачі, їхні вподобання, смаки, а також конкуренти та їхня політика, стратегія, дії на ринку, бо саме від них залежить політика та стратегія підприємства.

З даної матриці бачимо, що наявні слабкі сторони і загрози перевищують сильні сторони і можливості підприємства, що свідчить про те, що та стратегія, яка діє на підприємстві – не достатньо ефективна і потребує оптимізації, скасування або впровадження найбільш прийнятної, згідно з наявними параметрами.

Таблиця 5
Матриця «вірогідність/вплив» для позиціонування можливостей підприємства

		Вірогідність		
		Висока	Середня	Слабка
Дія	Сильна	Не повністю задоволений попит на продукцію	Вдосконалення технологій виробництва	Поява нових виробників
	Середня	Вільний вхід на ринок;	Послаблення позицій найбільших конкурентів	Зміни переваг споживачів
	Слабка	Невідала поведінка конкурентів	Відсутність зарубіжних конкурентів	Державна підтримка підприємства

Таблиця 6
Матриця SWOT-аналізу

		Можливості	Загрози
Сильні сторони	Оскільки підприємство виробляє унікальну продукцію, то є можливість розширити асортимент продукції, а також покращити властивості наявної продукції, а отже і розширити ринок збуту, щоб мати змогу конкурувати зі своїми конкурентами	Так як підприємство самостійно забезпечує себе продукцією, то існує дуже великий ризик бути незабезпеченими необхідною кількістю сировини для виробництва	
Слабкі сторони	Так як прибутковість низька, то існує необхідність залучення додаткових коштів, але розширення асортименту, та технічної бази	Зростання витрат які призводять до збільшення собівартості продукції, та відсутність довгострокових контрактів с постачальниками можуть призвести до значної втрати тих позицій які має наше підприємство на ринку	

Для визначення ймовірності банкрутства застосуємо модель Альтмана. Цей індекс дає змогу з достатньою вірогідністю розподілити суб'єкти господарювання на тих, що працюють стабільно, і на потенційних банкрутів. Розрахунок проводиться в такий спосіб:

$$Z = 1,2 \times X1 + 1,4 \times X2 + 3,3 \times X3 + 0,6 \times X4 + 1,0 \times X5 \quad (1)$$

де X1 – відношення оборотних активів до суми всіх активів господарюючого суб'єкта;

X2 – відношення резервів нерозподіленого прибутку до суми всіх активів господарюючого суб'єкта;

X3 – рівень прибутковості активів (відношення валового прибутку/збитку до суми всіх активів господарюючого суб'єкта);

X4 – коефіцієнт співвідношення власного й позикового капіталу;

X5 – оборотність активів у числі оборотів (відношення чистого виторгу від реалізації до суми всіх активів господарюючого суб'єкта) [9, с. 256].

Таблиця 7

Вихідні дані для розрахунку ймовірності банкрутства

Робочий капітал	1780,5
Сума активів	3424,5
Резерв нерозподіленого прибутку	0
Валовий прибуток	112
Рівень прибутковості активів	0,03
Власний капітал	845
Позичковий капітал	2579,5
Чиста виручка від реалізації	1475

Таким чином:

$$X1 = 1780,5 / 3424,5 = 0,5$$

$$X2 = 0 / 3424,5 = 0$$

$$X3 = 112 / 3424,5 = 0,03$$

$$X4 = 845 / 2579,5 = 0,3$$

$$X5 = 1475 / 3424,5 = 0,4$$

Отже,

$$Z = 1,2 \times 0,5 + 1,4 \times 0 + 3,3 \times 0,03 + 0,6 \times 0,3 + 1,0 \times 0,4 = 1,4$$

Ймовірність (рівень загрози) банкрутства господарюючого суб'єкта в моделі Альтмана оцінюється за шкалою, наведеною нижче.

Якщо Z:

1,80 і менше – дуже висока

1,81-2,70 – висока

2,71-2,99 – можлива

3,0 і вище – дуже низька

Список літератури:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Изд-во «Питер», 1999. 416 с.
2. Бердар М.М. Фінансова стратегія стійкого розвитку підприємства і підходи до її обґрунтування. Економіка та держава. 2015. № 9. С. 52-55.
3. Білик М.Д., Котов І.Л. Кризовий стан підприємства: теорія, методика, практика. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 5. С. 86-92.
4. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика : навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2007. 307 с.
5. Даніч В.М., Пароменко Н.О. Визначення кризового стану підприємства. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. № 4. С. 208-218.
6. Деева Н.М., Дедіков О.І. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник]. К.: Центр учбової літератури, 2007. 328 с.
7. Косова Т.Д. Фінансовий аналіз: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.
8. Мних С.В. Економічний аналіз діяльності підприємства / Підручник. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 514 с.
9. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: [навч. посіб.]. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. 668 с.
10. Фінансовий менеджмент: підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2005. – 535 с.
11. Криза сутність, класифікація та причини виникнення. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/5554/%20%20122.pdf?sequence=1>.

Згідно розрахунків ймовірність банкрутства ТзОВ «Агрофірма Новоселицька» дуже висока, тому менеджерам компанії необхідно звернути увагу на рівень прибутковості активів підприємства. Для запобігання банкрутства необхідно здійснити наступні заходи: зменшити позичковий капітал, забезпечувати свої потреби у виробництві власними ресурсами та в довгостроковій стратегічній перспективі використати метод горизонтальної інтеграції, який дозволить значно покращити господарську діяльність підприємства (від 10% до 20%). Всі вище перераховані заходи призведуть до покращення фінансового стану в майбутньому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи з результатів діагностики ймовірності банкрутства, основними проблемними зонами в діяльності досліджуваного підприємства (ТзОВ «Агрофірма Новоселицька») є його ділова активність, рентабельність, а також окремі складові політики управління оборотними активами (накопичення значної суми кредиторської заборгованості), що свідчить про те, що підприємство неспроможне швидко трансформувати активи у готівку і мобілізувати їх для погашення короткострокових та поточних заборгованостей перед кредиторами та постачальниками. Внутрішні резерви фінансової стабілізації потрібно спрямувати на поліпшення (або відновлення) платоспроможності та ліквідності підприємства. Зазначених цілей можна досягти за рахунок збільшення обсягів вхідних грошових потоків, реструктуризації активів або в результаті скорочення вихідних грошових потоків.

Провівши аналіз факторів середовища підприємства можна сказати, що конкурентні сили підприємства є слабкі й відчутно не впливають на ситуацію яка діє на ринку. Оскільки постачальники і споживачі займають слабку позицію на торгівельних перегонах, існує значна кількість якісних товарів-субститутів, високі вхідні бар'єри, то конкуренція на ринку є відносно високою. Ціна, якість продукції, експлуатаційні витрати безпосередньо пов'язані із собівартістю продукції, прибутках підприємства, а також на його конкурентоспроможності на діючому ринку. У подальших дослідженнях доцільно визначити основні чинники кризи для діяльності підприємства та сформулювати модель прогнозування розвитку кризи на підприємстві.

12. Туган-Барановский М.И. Избранное: периодические промышленные кризисы. История английских кризи сов. М.: Изд-во «Наука», РОССПЭН, 1997. 574 с.
13. Товариство з обмеженою відповідальністю «Агрофірма Новосеїцька». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/03801491.

Вербивская Л.В., Кушнир И.В., Романюк А.С.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ДИАГНОСТИКА КРИЗИСНОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ВЕДЕНИЯ ХОЗЯЙСТВА

Аннотация

В статье рассмотрены особенности диагностики кризисного состояния предприятий. Исследованы современные подходы к трактовке сущности понятия «кризис предприятия», предоставлено авторское определение понятия кризисного состояния. Разработаны подходы к проведению диагностики кризисных явлений на предприятиях в современных условиях ведения хозяйства. Предложена последовательность проведения исследования кризисной ситуации на исследуемом предприятии, включая анализ внешней и внутренней среды, возможностей и угроз для определения вероятности наступления кризиса на предприятии, и выяснения в каком состоянии находится предприятие и как можно данное состояние улучшить. Определены основные проблемные зоны предприятия и резервы улучшения платежеспособности и ликвидности. Выявлены источники информации необходимые для определения вероятности наступления кризисного состояния с целью построения моделей управления предприятием в условиях быстрых кризисных процессов, усиление конкуренции и динамичности рыночной среды.

Ключевые слова: кризис, кризисное состояние, кризисная ситуация, прогнозирования кризисного состояния предприятия.

Verbivska L.V., Kushnir I.V., Romaniuk A.S.

Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

DIAGNOSTICS OF THE CRISIS OF ENTERPRISES IN THE MODERN BUSINESS CONDITIONS

Summary

The article deals with the issues of the diagnostics of the crisis state of enterprises. Author has applied the modern approaches to the interpretation of the “crisis of the enterprise” concept and definition of the “crisis state”. Developed approaches to diagnostics of the crisis phenomena at enterprises in modern business conditions. Suggested the sequence of steps to research the crisis situation on the investigated enterprise including analysis of the external and internal environment, opportunities and threats to define the probability of a crisis at the enterprise. Determined current state of the enterprise and ways to improve its major problematic areas in order to find reserves for improving solvency and liquidity. Provided the sources of information that is necessary for prediction of a crisis state to build the models of enterprise management in the conditions of rapid crisis processes, increasing competition and dynamic market environment.

Keywords: crisis, crisis state, crisis situation, prediction of the crisis state at the enterprise.